

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

19.05.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

09.10.2018

Arş. Gör. Dr. Hikmet ÇİÇEK

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi - Tarih Bölümü
hikmetcicek44@gmail.com

**AHMED CÂVİD BEY'İN MÜNTEHABÂT'ININ KAYNAKLARINDAN
ENVERÎ TÂRİHİ'NİN İKİNCİ CİLDİ***

Özet

Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı, kuruluşuna nazaran geç bir tarihte XV. yüzyılda başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ait yabancı kaynakların verdikleri bilgiler ise çok sınırlı mahiyettedirler. Bu dönemde kaleme alınan ilk kaynaklar, devletin kuruluşundaki gaza ve cihad anlayışına uygun olarak fetihname ve gazaname türünden eserlerdir. Devletin siyasi alandaki ilerlemesi ile beraber tarih yazıcılığında da gelişmeler meydana gelmiştir. II. Murad devrinde yabancı dillerde (Arapça ve Farsça) yazılmış eserlerin tercüme faaliyetleri yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmed dönemine gelindiğinde ilk müstakil dünya ve Osmanlı tarihlerini yazma çabalarının yanında, yarı resmî tarih yazıcılığı olan şehnameciliğin temelleri atılmıştır. Sultan II. Bayezid'in saltanatı tarih yazıcılığında büyük ilerlemeler görülmüş ve tarih yazıcılığı artık sağlam temellere oturtulmuştur. XVI. yüzyılda fetihname geleneğinin devamı niteliğindeki Selimname ve Süleymanname kaleme alınmıştır. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman dönemi tarih yazıcılığının bir diğer önemli yanı ise şehnameciliğin yerleşmiş olmasıdır. XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinde yabancı dilde ve Türkçe dünya tarihlerinin yanında özel tarihçelerin ve monografik eserlerin miktarında da belirgin bir artış meydana gelmiştir. XVIII. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığı Divanühümayun'daki kalemine bağlı olarak kurulan vekâyi'nüvisliğin oluşturulması resmî bir mahiyet almıştır.

Osmanlı Devleti'nde vekâyi'nüvis olarak görev yapanlardan biri de Sadullah Enverî Efendi'dir. Sultan III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde aralıklarla beş kez vekâyi'nüvislik görevini ifa eden Sadullah Enverî Efendi, bu hizmeti mukabilinde yedi cüz ve üç ciltten müteşekkil Enverî Tarihi isimli eserini meydana getirmiştir.

Vekâyi'nüvisliğin ihdası ile birlikte resmî tarih yazıcılığının yanında özel tarihçelerin de yazımı devam etmiştir. XIX. yüzyılda özel tarihçe yazarlarından biri olan Ahmed Câvid Efendi, Müntehabat isimli eserini kaleme almıştır. Bu eserinde H. 1032-1887/M. 1623-1774 ve H. 1187-1206/M. 1774-1791 tarihleri arasındaki Osmanlı-Rus münasebetlerini konu edinmiştir. Müntehabat'ında Kâtip Çelebi gibi tarihçelerin yanında vekâyi'nüvislerin eserini de kullanmıştır. Eserinin son kısmı kendi gözlem ve bilgilerine dayanmaktadır. Eserinin ikinci cildinde Enverî Tarihi'nin ikinci cildindeki Osmanlı-Rus münasebetlerini eklemiştir.

Bu çalışmada Ahmed Câvid Efendi'nin Sadullah Enverî Efendi'nin Enverî Tarihi'ni kaynak olarak kullanma tarzı ele alınmıştır. Ahmed Câvid Efendi'nin Enverî Tarihi'ndeki konuların doğrudan alınanlar, kısmi ya da kısaltılarak değiştirilenler ve özet mahiyetinde kullanılanlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ve böylece Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığında müelliflerin birbirlerinin eserlerinden nasıl faydalandıkları Enverî Tarihi ve Müntehabat eserleri çerçevesinde araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sadullah Enverî Efendi, Ahmed Câvid Efendi, XVIII. Yüzyıl, Vekâyi' name, Vekâyi'nüvis.

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda kabul edilen ve Türk Tarih Kurumu tarafından 'Osmanlı Tarihi'nin Kaynakları' alanında bursla desteklenen "(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

THE SECOND VOLUME OF "ENVERÎ TÂRÎHÎ" AMONG THE SOURCES OF THE BOOK NAMED "MÜNTEHABÂT-I AHMED CÂVID BEY"

Abstract

Historiography in the Ottoman State was initiated in the 15th century, relatively late regarding its foundation. The information provided by the foreign sources about the foundation era of the Ottoman State is limited. In accordance with the holy-war and conquest concepts in the foundation period of the state, the first records were held in conquest-narration and holy-war-narration type. In parallel with the political improvement of the state, developments were observed also in historiography. The books in foreign (Arabic and Persian) languages were translated during the reign of Sultan Murat II. As per the period of Fatih Sultan Mehmed, besides the attempts to write independent world and Ottoman history, *shehname writing* came in sight, which was a semi-official historiography. Under the reign of Sultan Bayezid II, major developments were gained in historiography and it was built on strong bases. As a continuum of conquest-narration tradition, *Selimnames* (the historiography of the periods of Sultan Selim I) and *Suleimannames* (the historiography of the Sultan Suleiman period) were written in the 16th century. Moreover, another important side of the historiography under the reign of the Sultan Suleiman the Magnificent was that *Shehname Writing* was initiated in this period. As per the 17th century Ottoman historiography, world history writings in Turkish and foreign languages remarkably increased together with special history writings and monographs. Ottoman historiography gained an official identity in the 18th century by creation of historiographer post under the secretariat in the Imperial Council.

One of the historiographers of the Ottoman State was Sadullah Enverî Efendi. Serving as the historiographer for five times with intervals under the reigns of Sultan Mustafa III, Abdülhamid I, and Selim III, Sadullah Enverî Efendi wrote his masterpiece *Enverî Tarihi*, which was composed of seven fascicles and three volumes.

With the creation of historiographer post, together with the official historiography, special historiography continued as well. One of the special historiographers, Ahmet Câvid Efendi, wrote his *Müntehabat* in the 19th century. In this book, he narrated the Ottoman-Russian relations between 1623-1774 and 1774-1791. Ahmed Câvid Efendi benefited from the history of Kâtip Çelebi and works of other historiographers in his book *Müntehabat*. The last section of the book was composed of his own observations and knowledge. In the second volume of his work, he added Ottoman-Russian relations from the second volume of *Enverî Tarihi*.

In this study, the style of Ahmed Câvid Efendi was examined in benefiting from the *Enverî Tarihi* of Sadullah Enverî Efendi, which was one of the chronicles he used. It was attempted to determine the subjects that Ahmed Cavid Efendi either quoted from *Enverî Tarihi* directly or with partial changes or abridgements, or included in his work as summaries. Thus, within the scope of *Enverî Tarihi* and *Müntehabat*, the method was scrutinized, by which the Ottoman historiographers utilized each other's work.

Key Words: Sadullah Enverî Efendi, Ahmed Câvid Efendi Historiography, Chronicle, Historiographer.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı, kuruluşuna nazaran geç bir tarihte başlamıştır. Devletin kuruluşundan XIV. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı tarihleri mevcut olmamakla birlikte bu devri anlatan Bizans ve Arap kaynakları da son derece azdır ve bu kaynakların verdikleri bilgiler sığ ve sathi olmaktan öteye gitmemektedir (Afyoncu, 2003: 101-102). Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine ait bilgi veren Bizans tarihçileri *Pachymeres*,¹ *Nicephoras* ve *Kantakouzenos* ve Arap seyyahları ise *İbn Battûta*² ve *El-Ömerî*'dir³.

¹ Pachymeres, 1255-1308 yıllarını arasındaki tarihi olayları içeren "*Relations Historiques*" isimli eseri yaşadığı dönemi özenle kaleme almış olması ve Anadolu'nun Türkler tarafından fethi, Kıpçak Hanları, Selçuklu sultanları, İlhanlılar, Karesi, Germiyan ve Menteşe beyliklerini anlatması bakımından çok büyük öneme sahiptir. 27 Temmuz 1302'de gerçekleşen Bafeus savaşından bahsetmesi Osmanlı tarihi açısından da önemini bir kat daha arttırmaktadır. Bk. George Pachymeres, 2009; 10-11.

² Ortaçağ'ın en büyük seyyahı olduğu ifade edilen İbn Battûta, kendisinin *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Efsâr* diye adlandırdığı ve literatürde *Rihle* olarak bilinen önemli seyahatnamesinde Orhan Gazi hakkında kısa bilgiler vermektedir. İbn Battûta, Orhan Gazi'den İhtiyârüddîn Urhan şeklinde bahseder. Orhan Gazi'nin Türkmen hükümdarlarının mal, ülke ve askerce en büyüğü olduğunu, yüze yakın kaleye sahip olduğunu ve vaktinin çoğunu bu kaleleri dolaşmakla geçirdiğini, hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmadığını ve

XV. yüzyılın ilk yarısında yazılan ve günümüzde herhangi bir nüshasında rastlanılmayan Yahşi Fakih'in *Menâkıb-ı Âl-i Osmân* adlı eseri, ilk Osmanlı tarihidir. Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu olan Yahşi Fakih'in eserinden *Aşıkpaşazâde* tarihi vasıtasıyla haberdar olunmuştur⁴. *Menâkıbnâme*'de kendi müşahedelerinin yanı sıra babasından duyduğu hadiseleri de kullanmış olması muhtemeldir (Afyoncu, 2009; 4). Bu eser daha sonraki *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân*lara da kaynaklık etmiştir⁵ (Menagé, 1963; 50).

Günümüzde mevcut en erken tarihli Osmanlı tarihi, XV. yüzyılın başında yazılan *Ahmedî*'nin *İskendernâme*'sidir. İlk manzum Osmanlı tarihi ve eski destan geleneğinin uzantısı olan bu eser 792/1390'da telif edilmiştir (Öztürk, 1999; 257; Özcan, 2013; 272; Kut, 1989; 165). Eserini Germiyan hükümdarı Süleyman Şah'a takdim için hazırlamış, onun ölümünden sonra Emir Süleyman'a takdim etmiştir (Köprülü, 1978; 218). Sekiz bin iki yüz elli beyitlik *İskendernâmesi*'ne, üç yüz kırk beyitlik "*Dâstân-ı Tevârih-i Âl-i Osmân*" kısmını eklemiştir. Ertuğrul Gazi'den Emir Süleyman'a kadar olan Osmanlı tarihini anlatan bu eser, erken döneme ait bilgi veren ilk kaynak olması hasebiyle de çok önemlidir (Banarlı, 1939; 54; Menagé, 1978, 229). Yazar, eserine daha sonradan ilaveler yapmıştır⁶.

Osmanlı tarih yazıcılığında II. Murad devrinin (1421-1444/1146-1451) çok önemli bir yeri vardır. Bu dönemde Arapça ve Farsçadan tercüme yapılmıştır⁷ (Özcan, 2006; 130). Ayrıca Osmanlı tarihçiliğinin en önemli kaynaklarından olan *Tarihî Takvimler*, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar* ve *Gazânâmeler* (Gazâvâtâmeler) de bu döneme aittir (Öztürk, 1999; 257).

Saray takvimleri olarak da adlandırılan tarihî takvimler, Osmanlı tarihi için çok önemli kaynaklardır. Genel anlamda Hz. Âdem'den itibaren peygamberler ve halifelerin kronolojileri listeleri ile Selçuklu, Osmanlı, Karamanlı ve diğer beyliklere ait bilgileri içermektedir. Bu takvimlerin eski sülaleler hakkında verdikleri bilgiler önemli olmamakla birlikte yazıldıkları döneme ait bilgiler ise

---

sürekli kâfirlerle savaştığını, Bursa'yı babasının Rumlardan aldığını, babasının İznik'i yirmi sene kuşattığını, fethetmeden vefat ettiğini, oğlunun on iki yıl sonra fethettiğini, Orhan Gazi ile İznik'te karşılaştığını ve kendisine bol miktarda ihşanda bulunduğunu ifade etmektedir. Bk. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, 2015; 1, 297.

³ Asıl adı Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî'dir. H. 700'de doğan El-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-Ebsâr fi memâlik'il-emsâr* isimli eserinin 3. cildinin büyük bir kısmını Türklere ait bilgiler oluşturmaktadır. Ancak El-Ömerî'nin Mısır ve Suriye dışında bir yere gitmediği, Hindistan, Orta Asya, Harezmi, Deşt-i Kıpçak ve Anadolu Türkleri hakkında verdiği bilgilerin kendinden önce yazılmış coğrafya eserlerinden ve o bölgelere seyahat edenlerden bizzat dinlediklerinden ibarettir. Eserinde Orhan Gazi döneminden bahseder. El-Ömerî eserinde, Orhan Gazi'nin yirmi beş bin atlı savaşçısı olduğunu, ülkesinin Kostantiniyye Körfezi'ne sınırdış olduğu ve bu şehrin hükümdarıyla sürekli savaş halinde olduğunu, bu çarpışmaların çoğunu kazandığını ve Grekler için en tehlikeli kişi olduğunu, Grek hükümdarının her ay haraç göndererek dostluğunu kazanmaya çalıştığını, Orhan Gazi'nin denizi geçerek Hristiyan topraklarına saldırdığını, yakıp yıktığını ve köylülere hiç dokunmadan patrikleri esir aldığını yazmaktadır. Bk. Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, 2014; 11, 13, 147.

⁴ Aşıkpaşaoğlu, İstanbul'da ikamet ettiği sırada azizlerden birkaç kişinin Osmanlıların tarihinden ve menkıbelerinden bahsettiklerini ve kendisinden de sorduklarını ve "*Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih'in Osmanlı Hanedanı menkıbelerini Bayazıt Han zamanına kadar yazılmış buldum. Bilip işittiklerimden, bazı hallerinden ve menkıbelerinden kısaltıp yazdım.*" diyerek Yahşi Fakih *Menâkıbnâme*'nin varlığından bahsetmektedir. Bk. *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, 1992; 11.

⁵ Hatta Aşıkpaşazâde'nin nakliyle Neşri ve Oruç b. Adil'e dahi kaynaklık etmiştir. Bk. Haşim Şahin, 2013; 181.

⁶ Ahmedî hakkında yapılan çalışmaların güncel bir listesi için Bk. Afyoncu, 2009; 4, dn. 2.

⁷ Bu dönemin en önemli çalışması Yazıcı-zâde'nin *Selçuk-nâme* isimli eseridir. Yazıcı-zâde, II. Murad'ın emriyle İbn Bibi'nin *El-Evâmirü'l-Âlâ'iyye fi'l-umûri'l-Âlâ'iyye* isimli eserini Türkçe'ye tercüme etmiş, eserin başına *Oğuz-nâme* bölümü eklemiştir. İkinci bölümü yazarken Râvendî'nin *Râhatü's-sudûr ve ayetü's-surûr* adlı eserinden faydalanmış ve bu eserdeki 'Alâ'a'd-dîn Atâ Melik Cüveynî'ye methiye bölümü yerine II. Murad'a ait methiyeleri eklemiştir. Bu haliyle eser, İslam öncesi Türk tarihi, Selçuklu, Moğol, Gazneli, Harzemşahlar, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine ait bilgileri ihtiva eden bir "Türk Tarihi" hüviyeti kazanmıştır. Bk. Yazıcızâde 'Alî, 2004; 6-7.

kısa ama çok önemlidir (Afyoncu, 2009; 4-5; Turan, 2007; 6-7). Bu eserlerde olayın yılı yerine takvimin hazırlanışından ne kadar önce meydana geldiği kaydedilmiştir⁸ (Afyoncu, 2003; 102-103).

Adından da anlaşılacağı üzere yazarı bilinmeyen *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar*, II. Murad döneminde oluşmaya başlayan ve II. Bayezid (1481-1512) döneminde yazılmaya başlanan ilk kroniklerdir (Özcan, 2011; 579). Avrupa ve Türkiye kütüphanelerinde çokça rastlanan bu eserler içerik bakımından farklılıklar göstermekle birlikte, esasta birbirlerine bağlıdırlar (Adalıoğlu, 1999; 288). Her türlü sanat endişesinden uzak, XV. yüzyılın sade Türkçesiyle yazılan bu eserlerin nüsha miktarının çokluğu göz önüne alındığında, büyük ilgi gördüğü ve zevkle okunduğu anlaşılmaktadır (Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), 2000; X). Bu eserlerin, kelime ve cümle farklılıklarıyla birbirine benzeyen, kısa veya detaylı çok sayıda nüshaları bulunmaktadır (Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], 2015; XXIV). Gerek Avrupa'daki nüshaları ve gerek Türkiye'deki nüshaları farklı tarihlerde bitmektedir⁹.

Gazavatnâme ve *gazanâmeler*¹⁰, fetih-nâme veya zafer-nâme isimli metinler kronikler ile birlikte, Osmanlı tarihlerine katkı yapan ve birçok eksik noktayı tamamlayan önemli kaynaklardır (Erkan, 1996; 439; Aksoy, 1995; 471). II. Murad dönemi İzladi ve Varna savaşlarını detaylı olarak anlatan *Gazavât-ı Sultân Murâd bin Mehemmed Hân* isimli, yazarı belli olmayan mensur eser, bu türde yazılanların en iyi örneklerinden biridir (Gazavât-ı Sultân Murâd bin Mehemmed Hân-İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavatnâme, 1989, VII-VIII).

Fatih Sultan Mehmed zamanında ve İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı tarihçi yazıcılığında da büyük gelişme olmuş, ilk Dünya ve Osmanlı tarihleri, vekayinâme ve monografi türleri bu dönemde yazılmaya başlanmıştır (Özcan, 2003; 55). Ayrıca bu dönemde Osmanlı resmî tarihçiliğinin ilk halini oluşturan ve yarı resmi saray tarihçiliği olan "*şehnâmecilik*" başlamıştır (Woodhead, 2010; 456). İran şehnâmeciliğinden etkilenerek devrin padişahını öven bu şairler, Fatih devrinde bu türün ilk örneklerini vermişlerdir¹¹ (Özcan, 2013; 150-151). Fatih devrinde tarihi hadiseleri yazmakla görevlendirilen Şehdî başarılı olamamış ve Şehdî'nin yarım kalan çalışması Arifi Fethullah Çelebi tarafından tamamlanmıştır (Necib Asım, 1329; 425). Bu dönemde Mualî ve Hünkernâmesi¹², Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultân Mehmed'i¹³ öne çıkan şehnâmeciler ve eserleridir (Özcan, 2003; 58-59).

Osmanlı tarih yazıcılığında II. Bayezid döneminin önemli bir yeri vardır. Osmanlı Devleti'nin altın çağının başlangıcı olarak nitelendirilen bu devirde, dil, şekil, üslup, muhteva ve tür açısından büyük bir hamle yapılmış ve tarih yazıcılığı sağlam temellere oturtulmuştur (İpşirli, 1999; 247). Zira

⁸Osman Turan tarafından neşredilen takvimlerden birinde Orhan Gazi hakkında kayıt şöyledir: "*Ve Orhân velâdetinden berü yüz seksen yıldur. Osman Beg vefatından ve Orhan Beg cülusundan berü yüz otuz yıldur...*" Bk. Turan, 2007; 16. Yayımlanmış diğer takvimler için Bk. Ménage, 1982; 79-98.

⁹ Avrupa'daki nüshalar hakkında Bk. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, 1992; XIII, XVIII-XXVI; Türkiye'deki nüshalar hakkında da Bk. *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, 2015; XXVI-XXVIII.

¹⁰ Gazavat-nâme ve gaza-nâmeler arasındaki tek fark, gaza-nâmeler düşmanla yapılan tek bir savaş; gazavat-nâmeler ise savaşlar ve akınlar silsilesini tasvir eder. Bk. Ağâh Sırrı Levend, 2000; 1.

¹¹Fatih döneminde ortaya çıkan şehnâmecilik kurumu, başarılı olamamış Kanunî Sultan Süleyman devrinde sürekli bir memuriyet haline getirilmiştir. Şehnâmecilik XVII. yüzyılın başlarında "Vekâyi'nüvislik" ihdas edilinceye kadar devam etmiştir. Bk. Afyoncu, 2009; 15.

¹² Asıl adı Seyyid Mir Ali b. Muzaffer olan yazarın Hünkernâme isimli eseri Âl-i Osman'dan Kostantiniye'yi fetheden Mehmed Han ile başlamakta ve olaylar karışık bir şekilde verilmektedir. Eser üzerinde çalışan Robert Anhegger, telif tarihi ile ilgili birbirine yakın üç (1472, 1473 ve 1474) tarihin kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Bk. Anhegger, 1949; 146-159.

¹³ Hayatı hakkında yeterli bir bilgi bulunmayan Kıvâmî, eserini 1490'da tamamlamıştır. Eserinin yirmi beş bölümü Fatih dönemine, kalan üç bölüm ise II. Bayezid'in ilk yıllarına aittir. Eserde tahmîd, münâcât, na't ve Fatih Sultan Mehmed'in methine dair bir kasideden sonra İstanbul'un fethine geçilmiştir. Tevârih-i Âl-i Osmanların kaynak olarak kullanıldığı Hünkernâme, Tursun Bey tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Bk. Kayaalp, 2002; 507.

ilk standart Osman tarihlerinin müellifleri olan Âşıkpaşazade, Mehmet Neşrî, İdris-i Bitlisî ve Kemalpaşazade eserlerini bu dönemde kalem almışlardır (Özcan, 2013; 143).

XVI. yüzyılda gelindiğinde Osmanlı tarih literatürünün her bakımdan zengin örnekleri verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde gazavatname geleneğinin devamı niteliğinde olan Selimname ve Süleymanname öne çıkan eserlerdir. Genellikle Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'daki valiliği zamanından başlayarak önce Gürcülerle ardından babası ve kardeşleriyle olan mücadelelerinden ardından ve tahta geçişi ile Safevi Memluklarla giriştiği savaştan bahseden müstakil eserlere Selimname adı verilmektedir (Tekindağ, 1970; 197). Aynı türün devamı niteliğinde sayılabilecek Süleymanname, genellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından vefatına kadar olan olayları ihtiva ederler. Süleymanname kimi örnekleri de Yavuz Sultan Selim'in vefatından başlamaktadırlar. Bu eserlerim büyük bir çoğunluğu Kanuni Sultan Süleyman'ın hayatını anlatırken diğer kısmı da Kanuni'nin vefatından önceki seferlerden biriyle sona erer (Severcan, 1999; 302). Mensur olarak kaleme alınan Süleymanname yanın manzum olanların da sayısı oldukça fazladır (Özcan, 2006; 124-136).

XVII. yüzyıla gelindiğinde ifade üslup bakımından ağırlaşan tarihçilikte Kâtip Çelebi'nin Takvimü't-tevarih ve Fezleketü't-tevarih isimli Arapça, Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-ibrâr ve Müneccimbaşı Ahmed Dede ise Câmî'ü'd-düvel isimli dünya tarihlerini telif etmişlerdir. Bunların dışında Solakzaden Mehmed Hemdemî, Abdurrahman Hibri gibi müellifler tarafından yazılan genel Osmanlı tarihlerinin yanı sıra Topçular Kâtibi Abdülkadir, Peçuyulu İbrahim, Hazanbeyzade vb. tarihçiler tarafından da yazılan özel tarih ve monografik eserlerin sayısında da büyük artış meydana gelmiştir. Özel tarihlerin gazaname, fetihname, şehir tarihi gibi örneklerin eserlerin görüldüğü bu dönemde, özellikle XVII. asrın ikinci yarısından itibaren şehnamenüvislik yerini yavaş yavaş vekâyi'nüvisliğe bırakmaya başlamıştır (Özcan, 2006; 138-139).

Vekâyi'nüvisliğin ihdasıyla birlikte Osmanlı tarih yazıcılığı artık Divanîhümayun'a bağlı kalemlerde sürekli bir devlet hizmetine dönüşmüştür. Vekâyi'nüvis, Osmanlı tarihini kayıt altına almak üzere Osmanlı merkez teşkilatında görevli devlet tarihçilerine verilen unvandır. Vekâyi'nüvis, kelime itibariyle vak'a veya vâkı'anın çoğulu olan vaka'î (Türkçedeki kullanımıyla vekâyi') ile Farsça nüvis (yazan/yazıcı) kelimeleriyle oluşturulmuş bir birleşik sıfattır (Kütükoğlu, 1994; 103; Öztürk, 2015; 149). Vekâyi'nüvisler, yazmakla mükellef oldukları dönemin haricinde seleflerinin eksik bıraktıkları devrenin tarihi yazmakla da görevlendirilmişlerdir. Böylece kesintisiz bir şekilde olayların kaleme alınması sağlanmıştır. Vekâyi'nüvislik hizmeti, devletin ayrıcalıklı bir hizmeti olduğundan olayların sıhhatle yazılmaları için kendilerinden bir şey esirgenmez, kendilerine gerekli belgeler, işlemleri tamamlandıktan sonra gönderilirdi. Ancak durumun her zaman böyle olmadığı, kimi belgelerin vekâyi'nüvislere gösterilmediği de olmuştur (Kütükoğlu, 1994; 103, 107 vd.; Öztürk, 2015; 149-153).

Mustafa Naima Efendi'nin ilk vekâyi'nüvis olduğuna dair yaygın bir kanaat mevcuttur. Şarihülmenarzade Ahmed Efendi'nin müsveddelerini tamamlaması ve birkaç cüzü takdim etmesi dolayısıyla vekâyi'nüvis olarak anılan Mustafa Naima, Raşid tarafından da vekâyi'nüvis olarak bahsedilmektedir. Vekâyi'nüvislik kurumu Raşid'den itibaren süreklilik kazanmış, Müteferrika Matbaası'nın kuruluşundan sonra da vekâyi'nüvislerin kendilerinden önce yazılanlardan faydalanarak telif ettikleri eserleri ile kendi zamanına ait vekâyi'namelerin sırasıyla basılması düşüncesi doğmuştur (Kütükoğlu, 1994; 105; Öztürk, 2015; 150).

İlk vekâyi'nüvis Mustafa Naima Efendi'den itibaren XVIII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde otuz sekiz vekâyi'nüvisin görev yaptığı tespit edilmiştir. Bu vekâyinüvislerden XVIII. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle birden fazla atanmış da olmuştur. Aşağıdaki tabloda Osmanlı Devleti'nde görev yapan vekâyi'nüvislerin listesi verilmiştir (Öztürk, 2015; 155-156; 196-197).

Tablo 1. Osmanlı Devleti'nde Görev Yapan Vekâyi'nüvisler

Sıra No	Vekâyi'nüvis	Görev Süresi
1	Mustafa Naima Efendi	1700-1706, 1709-1715

2	Masraf Katibizade Mehmed Şefik Efendi	1715
3	Mehmed Raşid Efendi	1715-1723
4	Küçükçelebizade İsmail Asım Efendi	1723-1730
5	Mustafa Sami Bey	1730-1733
6	Hüseyin Paşazade Hüseyin Şakir Bey	1733-1735
7	Rami Mehmed Paşazade Abdullah Refet Efendi	1735-?
8	Mehmed Hıfzî Efendi (ö. 1752)	?-1739
9	Mehmed Subhî Efendi	1739-1745
10	Süleyman İzzî Efendi	1745-1753
11	Seyyid Mehmed Hakim Efendi	1753-1766
12	Çeşmizade Mustafa Reşid Efendi	1766-1768
13	Muszade Mehmed Ubeydullah Efendi (Rikap)	--
14	Sadullah Enverî Efendi	1769-1774
15	Antepli Hasan Behçetî Efendi	1774-1775
16	Ömerfendizade Süleyman Efendi	1775-1776
17	Sadullah Enverî Efendi	1776-1783
18	Ahmed Vâsîf Efendi	1783-1787
19	Teşrifatî Hasan Efendi (Vekâleten)	1787
20	Sadullah Enverî Efendi	1787-1790
21	es-Seyyid Mehmed Emin Edib Efendi (Rikap)	--
22	Ahmed Vâsîf Efendi	1790-1791
23	es-Seyyid Mehmed Emin Edib Efendi (Rikap)	--
24	Sadullah Enverî Efendi	1791-1793
25	Ahmed Vâsîf Efendi	1793-1794
26	Sadullah Enverî Efendi	1794
27	Halil Nurî Bey	1794-1799
28	Ahmed Vâsîf Efendi	1799-1806
29	Seyyid Mehmed Pertev Efendi	1806-1807
30	es-Seyyid Ömer Âmir Bey	1807
31	Antepli Mütercim Âsım Efendi	1807-1819
32	Şanizade Mehmed Atâullah Efendi	1819-1825
33	Sahhaflar Şeyhizade Mehmed Esad Efendi	1825-1848
34	Recai Mehmed Şakir Efendi	1848-1853
35	Akif Paşazade Mehmed Nail Bey	1853-1855
36	Ahmed Cevdet Paşa	1855-1866
37	Ahmed Lütfi Efendi	1866-1907
38	Abdurrahman Şeref Efendi	

SADULLAH ENVERÎ EFENDİ, ENVERÎ TÂRÎHİ

Sadullah Enverî Efendi'nin hayatının ilk dönemlerine ait bilgilere şu ana kadar tesadüf edilememiştir. Gerek kendi döneminde ve gerekse sonradan hakkında yazılanların büyük bir çoğunluğu muhtasardır ve memuriyet hayatı ile ilgilidir. Bu bilgiler dönemin vekâyi'nüvislerin aktardıklarına ve arşiv belgelerine dayanmaktadır (Bayram, 2014: 31). Tahminî olarak 1735'te Trabzon'da doğan Sadullah Enverî Efendi, küçük yaşta İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamış ve kâtiplik mesleğine yönelmiştir¹⁴ (Çalışkan, 2000: X). Babîâli'de eğitimi sırasında Sadullah Efendi'ye "Enverî" mahlası verilmiştir (Bayram, 2014: 32). Çok zengin olmayan Sadullah Enverî Efendi muhtemelen surre alayı ile hacca gittikten sonra "el-Hâcc" unvanını almıştır (Çalışkan, 2000: X-XI).

¹⁴Sadullah Enverî Efendi'nin doğum tarihi tahmine dayanmaktadır. Öldüğünde altmış yaşın üzerinde olduğundan tahminle 1735'te doğmuş olabileceği ifade edilmektedir. Bkz. Aktepe 1963: 281. Bir diğer görüşe göre ise Sadullah Enverî Efendi, aslen Trabzonlu olup İstanbul'da doğmuştur. Bkz. Özcan 2012: 155

Kâtiplik mesleğinden haccanlığa yükselen Sadullah Enverî Efendi, beş kez vekâyi'nüvislik yapmıştır (Mehmed Cemâleddin, 2003: 62).

Sultan III. Mustafa (1757-1774), I. Abdulhamid (1774-1789) ve III. Selim (1789-1807) dönemlerinde vekâyi'nüvislik görevini yerine getiren Sadullah Enverî Efendi (Bayram 2014: 33), bu görevinin haricinde haccanlık, büyük ve küçük kale tezkireciliği, kitâbet, evkaf ve Anadolu muhasebeciliği, ganem mukataacılığı, süvari mukabeleciliği ve çavuşbaşı vekâleti gibi farklı devlet memurluğu hizmetlerinde bulunmuştur (Halil Nuri Bey, 2015: 49; Öztürk, 2015: 167).

Sadullah Enverî Efendi, toplam yirmi yıl üç ay vekâyi'nüvislik hizmetinde bulunmuştur (Bayram 2014: 62). Bu hizmet süresi içerisinde toplamda yedi cüz ve üç ciltten oluşan bir eser meydana getirmiştir (Babinger, 2000: 349).

Sadullah Enverî Efendi'nin ilk vekâyi'nüvislik dönemi, Lehistan meselesi nedeniyle başlayan Osmanlı-Rus savaşı dönemine tekabül eder¹⁵. Bu savaşta Yağlıkçızade Mehmet Emin Paşa'nın selam ağası olarak görev alan Sadullah Enverî Efendi, rikâb vekâyi'nüvisi Musazade Ubeydullah Efendi'nin rahatsızlanarak geri dönmesi üzerine sefer olaylarını yazmak üzere, Ahmet Resmî Efendi'nin de etkisiyle, 8 Zilkade 1182 (22 Mart 1769) tarihinde vekâyi'nüvis tayin edilmiştir (Çalışkan, 2000; XI). Bu görevini 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı boyunca devam ettirmiştir¹⁶. Savaşın kaybedilmesi ve ağır şartlar içeren Küçük Kaynarca Antlaşması'nın (8 Cemaziyelevvel 1188/17 Temmuz 1774) imzalanması, büyük infiale sebep olmuştur¹⁷. Bunun sorumlusu olarak görülen ordu ve devlet ricalinin suçlanması sonucunda Sadullah Enverî de vekâyi'nüvislikten azledilmiştir (Kütükoğlu, 1994: 117).

Osmanlı-Rus savaşı hezimet ve ağır şartlar içeren Küçük Kaynarca Antlaşması'nın sorumluları arasında görülüp vekâyi'nüvislik görevinden azledilen Sadullah Enverî Efendi, bir süre hiçbir görevde bulunmamıştır. Bu süre içerisinde vekâyi'nüvislik görevini birkaç ay Behçetî Hasan Efendi, daha sonra ise bir seneden fazla müderrisinden Ömer Efendizade Süleyman Efendi yerine getirmiştir. (Babinger, 2000: 348) Şeyhülislam Vassafzade Mehmed Esad Efendi ve Sadrazam Derviş Mehmed Paşa tarafından Ömer Efendizade'nin olayları kaydetmekteki kusurları görüldüğünden¹⁸ Sadullah Enverî Efendi 27 Şevval 1190 (9 Aralık 1776) tarihinde ikinci kez vekâyi'nüvislik görevine tayin edilmiştir¹⁹ (*Târîh-i Enverî*, 67, v. 29^a).

İkinci vekâyi'nüvislik görevinden sonra uhdesine mevkufatçılık ve büyük tezkirecilik görevleri verilmiş; ancak bu görevlerin hepsini bir arada yürütemeyeceği gerekçesiyle önce vekâyi'nüvislikten ardından da tezkirecilikten azledilmiştir. (Bayram 2014: 211) Bundan sonra 6 Zilhicce 1197 (2 Kasım 1783) tarihinde Ahmed Vasîf Efendi, Sadullah Enverî'nin halefi olarak vekâyi'nüvisliğe tayin edilmiştir (Ahmed Vâsîf Efendi, 1994: XXVII).

Ahmed Vasîf Efendi, yaklaşık dört yıl vekâyi'nüvislik hizmetini yürüttükten sonra 15 Ramazan 1201 (1 Temmuz 1787) tarihinde İspanya'ya elçi olarak tayin edilmiştir. (Ahmed Vâsîf Efendi, 1994: XXVIII) Vekâyi'nüvislik görevine ise vekâleten haccandan Teşrifatî Hasan Efendi atanmıştır. (Aktepe, 1963: 282) Bu sırada 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya harbinin çıkması ve vekâyi'nüvislerin ordu ile beraber sefere gitmeleri gerektiğinden Sadullah Enverî Efendi, 24 Ramazan 1201 (10 Temmuz 1787) tarihinde asaleten ve üçüncü kez vekâyi'nüvislik görevine getirilmiştir. (Bayram 2014: 42, 212) Sultan III. Selim tahta çıktıktan sonra (11 B. 1203/7 Nisan 1789) Enverî ve

¹⁵ Lehistan meselesi hakkında Bkz. Tansel 1946: 69-84; Tansel 1950: 475-536.

¹⁶ 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı hakkında Bkz. Köse 2006: 5-106.

¹⁷ Küçük Kaynarca Antlaşması için Bkz. Köse 2006: 107-129; Tükün 1977: 1064-1071.

¹⁸ Sadullah Enverî Efendi, burada kendisinin vekâyi'nüvisliğe tayininde Sadrazam ve Şeyhülislam'ın himayelerinden ziyade, Ömer Efendizade'nin kusurunu göstermek ister gibidir. "...mûmâ-ileyhâdan 'Ömer Efendizâde'niñ tekâver-i hâmesi harûn ve tahrîr-i vekâyi' vâdilerinde âsâr-ı gubâr eylemek mertebelerinden pesmânde vü dîn olduğu şadr-ı a'zam-ı merhûm Dervîş Mehmed Paşa ile şeyhü'l-islâm İranzâde Mehmed Es'ad Efendi'niñ ma'lûmları olmağın..." Bkz. *Târîh-i Enverî* 67: v. 29^a

¹⁹ Sadullah Enverî Efendi, bu vekâyi'nüvislik döneminde Behçetî Efendi ve Ömerzade Süleyman Efendi'nin "...birkaç makâleden 'ibâret olan eserlerini cem' ve tahşil" ederek eserinde kullanmıştır. *Târîh-i Enverî* 67: v. 1^a.

Vasıf tarihlerini incelemiş ve Vasıf Tarihi'ni beğenmiştir²⁰ (BOA. HH: 29/11187). Böylece III. Selim'in tercihi sonucunda Ahmed Vâsıf Efendi ikinci kez vekâyi'nüvis olarak atanmıştır (Ahmed Vâsıf Efendi, 1994: 269; İlgürel, 1995: 269).

Osmanlı ile Avusturya arasındaki 1787-1792 harbi Zıştovi Antlaşması'nın imzalanmasıyla son bulmuş ve Ahmed Vâsıf Efendi antlaşmanın icrasında görevlendirilmiştir. Ahmed Vâsıf Efendi'nin bu görevi nedeniyle Sadullah Enverî Efendi dördüncü kez vekâyi'nüvis tayin edilmiştir. Ahmed Vâsıf Efendi 13 Zilkade 1207 (22 Haziran 1793) tarihinde yeniden vekâyi'nüvis oluncaya dek Sadullah Enverî Efendi, dördüncü vekâyi'nüvislik görevini bir buçuk yıl devam ettirmiştir. Ahmed Vâsıf Efendi'nin III. Selim tarafından Midilli'ye sürgün edilmesinin ardından Sadullah Enverî Efendi beşinci kez vekâyi'nüvis olmuş ve bu görevi 13 Rebiyülahir 1209 (7 Kasım 1794) tarihinde vefat edinceye dek sürdürmüştür (Ahmed Vâsıf Efendi, 1994: XXX-XXXII).

Kâtiplik mesleği ile memuriyet hayatına başlayan Sadullah Enverî Efendi'ye, bu görevinin yanı sıra haccanlık ve 3 Receb 1182 (13 Kasım 1768) tarihinde de Büyük Kal'a payeleri tevcih edilmiştir (Afyoncu, 2000: 122). Ayrıca 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında orduda vekâyi'nüvis olarak görev yaparken, Ahmed Resmî Efendi'nin de etkisiyle 13 Zilkade 1184 (28 Şubat 1771) tarihinde teşrifatçılık görevi de verilmiştir (Bayram, 2014: 33). Daha sonra uhdesindeki büyük kal'a ve teşrifatçılık hizmetlerine ek olarak 11 Receb 1186 (8 Ekim 1772) tarihinde vekâleten küçük tezkirecilik memuriyeti verilmiş ve bu görevi altı ay sürdürmüştür (Bayram, 2014: 34; Çalışkan 2000: XI-XII). Teşrifatçılık vazifesini üç yıl sürdüren Sadullah Enverî Efendi'nin 7 Zilkade 1187 (20 Ocak 1774) tarihli tevcihat kayıtlarında bu görevden alındığı, daha küçük bir memuriyet olan "Kitâbet-i Cebeciyân-ı Dergâh-ı 'Âlî"ye atandığı anlaşılmaktadır (BOA. A.RSK.d. 1596: 1; Afyoncu 2000: 122; Çalışkan, 2000: XII). Ordu ile İstanbul'a döndükten sonra seferde kaleme aldığı eserine, İstanbul olaylarını da eklemeyi planlayan Sadullah Enverî Efendi vekâyi'nüvislikten azledilmiştir. Aynı yıl 6 Şevval 1188 (30 Kasım 1775) tarihli tevcihatta cebeciler kâtipliğinden de azledilmiştir (Çalışkan, 2000: XII; Kütükoğlu, 1994: 117). Küçük evkaf muhasebeciliği görevine 6 Şevval 1189 (30 Kasım 1775) tarihinde atanan Sadullah Enverî Efendi bir yıl sonra da bu görevine ilaveten ikinci kez vekâyi'nüvis olarak tayin edilmiştir. (Afyoncu, 2000: 123; Bayram, 2014: 36) Sadullah Enverî Efendi, 7 Şevval 1191 (8 Kasım 1777) tarihinde de teşrifatçılığa atanmıştır (*Târîh-i Enverî*, 67: v. 89^a-89^b). Sadullah Enverî Efendi'nin, yaklaşık bir yıl sonraki tevcihat kayıtlarında, Divanihümayun divitdârlığı ve teşrifatçılığının uhdesinde olduğu '*sâbıkâ küçük evkâf muhâsebecisi*' kaydıyla da bu görevin daha önce uhdesinden alındığı anlaşılmaktadır (Afyoncu, 2000: 123). Tüm bu görevlere ilaveten Şevval 1196'da (Eylül 1782) mevkufâtçılık, bir yıl sonra ise (7 Şevval 1197/5 Eylül 1783) büyük tezkirecilik görevi verilmiştir (Bayram, 2014: 42). Ayrıca 4 Şevval 1201'de (20 Temmuz 1787) Anadolu muhasebeciliği, 24 Zilhicce 1201'de (7 Ekim 1787) ganem mukataacılığı ve büyük tezkirecilik de tevcih edilmiştir. Anadolu muhasebeciliğine geçici olarak 23 Zilhicce 1202 (24 Eylül 1788) tarihinde getirilmiştir (Çalışkan, 2000: XIII-XIV; Bayram, 2014: 43; Afyoncu, 2000; 123). Sadullah Enverî Efendi'nin ganem mukataacılığı ve büyük tezkirecilik görevlerinin devam ettiğini 12 Şevval 1203 (6 Temmuz 1789) ve 10 Şevval 1204 (23 Haziran 1790) tarihli tevcihat kayıtları ortaya koymaktadır (Afyoncu 2000: 123). Ancak yaşlılığı sebebiyle tezkirecilikten alınıp 3 Şevval 1206 (25 Mayıs 1792) tarihinde kendisine Anadolu muhasebeciliği tevcih olunmuştur (Çalışkan, 2000: XIV.).

Ahmed Vâsıf Efendi'nin Midilli'ye sürgün edilmesinden sonra beşinci kez vekâyi'nüvislik ile birlikte Anadolu muhasebeciliği uhdesine verilen Sadullah Enverî Efendi, 13 Rebiyülahir 1209 (8 Kasım 1794) tarihinde vefat etmiştir (Halil Nuri Bey, 2015: 148-149). Mezarı Karacaahmet Mezarlığı'nda, Selimiye Dergâhı karşısındaki yönünden Haydarpaşa'ya giden yolun kenarında yedinci adadadır (Başar, 2009: 259-260; Özcan, 2012: 155; Şentürk, 2008: 103). Sadullah Enverî'nin vefatından sonra vekâyi'nüvislik Halil Nuri Bey'e, Anadolu muhasebeciliği de Berberbaşı Ali Efendi'ye verilmiştir (Ahmed Vâsıf, 1994: XLIV; Kütükoğlu, 1994: 121).

²⁰"Vâsıf târihi güzel yazılmış. Enverî'nin tenakkuh ü tebeyyüzü tursuñ..."

Sadullah Enverî Efendi, aralıklarla yaklaşık yirmi yıllık bir dönemde devletin resmî vekâyi'nüvisi olarak görev yapmıştır. Bu görevi sırasında yedi cüzden oluşan toplamda üç ciltlik önemli bir eser bırakmıştır. Eserin üç cildine ait yurtiçinde ve dışında birçok nüsha bulunmaktadır.

Sadullah Enverî Efendi'nin vekâyi'nüvislik hizmeti sırasında meydana getirdiği üç ciltlik eserine kütüphanelerdeki nüshalarda değişik isimlerin verildiği görülmektedir. Bu isimlerin hepsi muhtemelen kütüphane görevlileri tarafından verilen isimlerdir. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser kütüphanesindeki katalogunda ismi "*Vekayiname-i Enverî Sa'dullah Efendi*" şeklinde kayıtlıdır. Ancak aynı kütüphanenin Bağdat Kitaplığı B. 234 numaralı nüshasında eserin adı "*Târîh-i Enverî*" şeklinde geçmektedir. Bu isim gerek yurtiçindeki ve gerekse yurtdışındaki birçok nüshada da görülmektedir (*Târîh-i Enverî*, 67: B234: HO 105: 56990: 56992). Sadece Mısır'da bulunan bir nüshada eserin üzerinde isim mevcut olmayıp, fihristinde "*Fihrist-i Târîh-i Enverî*" kaydı bulunmaktadır (*Târîh-i Enverî* 67; 59510). Bunun haricinde kullanılan bir diğer yaygın isim "*Enverî Târîhi*"dir (*Târîh-i Enverî*, 2437: 67/1; 55771). Aynı zamanda "*Târîh-i Silsileti's-Selâfîni'l-Osmâniyye*" ve "*Zeyl-i Çeşmi-zâde*" kayıtları da mevcuttur (*Târîh-i Enverî*, 57106; 590).

Sadullah Enverî Efendi, eserine verdiği ismi bizzat kendisi 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bitişine düştüğü tarih mısrasında vermektedir.

*"Söyledim bir mısra' ile Enverî Târîhi'ni
Rusya ile şulh olup devlet-i cihân buldu sükûn."*

dizesinde eserinin adının "Enverî Târîhi" olduğunu ifade etmektedir (*Târîh-i Enverî* 67: v. 23^a). Bu nedenle bu çalışmada eserin adı "Enverî Târîhi" olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde resmi tarih yazıcısı olan vekâyi'nüvisin görevi, olaylarını kaleme almakla mükellef olduğu dönemi içeren eser yazmaktır. Vekâyi'nüvislik görevini ifa eden Sadullah Enverî Efendi de memuriyeti gereği olaylarını yazmakla görevli olduğu dönemleri içeren ve yedi cüzden müteşekkil toplamda üç ciltlik bir eser geriye bırakmıştır.

Enverî Tarihi'nin ikinci cildinde Sadullah Enverî Efendi, eserin kaleme alındığı tarih hakkında doğrudan bir bilgi vermemektedir. Ancak kendisinin kullandığı bazı ifadelerden eserin yazıldığı dönemi ya da hangi tarihten sonra kaleme almış olduğu anlaşılabilir. Sadullah Enverî Efendi ikinci vekâyi'nüvisliğe Şevval 1190 (Kasım/Aralık 1776) tarihinde atanmıştır. Bu göreve atanması ile ilgili ikinci cüzün dibacesinde kendisine vekâyi'nüvisliğin verilmesinde tavassutları bulunanlardan Derviş Mehmed Paşa'dan "*merhûm*" olarak bahsetmesi olayları kaleme aldığı sırada Mehmed Paşa'nın hayatta olmadığını göstermektedir. Derviş Mehmed Paşa, 7 Rebiyülahir 1191 (15 Mayıs 1777) tarihinde vefat etmiştir (*Târîh-i Enverî* 67: v. 79^a). Bu durumda Sadullah Enverî Efendi'nin eserini vekâyi'nüvis olarak görevlendirildikten –en erken– yaklaşık altı ay sonra veya bu tarihten sonraki herhangi bir zaman diliminde kaleme aldığı söylenebilir.

AHMED CÂVID, MÜNTEHÂBÂT

İstanbul'da doğan Ahmed Cavid'in doğum tarihi bilinmemektedir. Tımarlı sipahi süvari alaybeylerinden Mustafa Bey'in oğludur. Hazine-i Hümayun hademeleri arasına 1202'de (1787) girmiş ve burada gösterdiği başarı sayesinde hazine-i hassada görevlendirilmiştir (Mehmed Cemâleddin, 2003: 49). Kemankeş Ahmed Ağa 9 Receb 1205 (15 Mart 1791) tarihinde sıratipliği görevine getirildiğinde Kütüphâne-i Cedîd-i Sultânî'nin düzenlenmesi görevini Ahmed Cavid'e vermiştir. Bu görevi layıkıyla yerine getiren Ahmed Cavid, bugün modern kütüphanecilerin çalışma metoduna yakın bir uygulama başlatarak yeni bir kayıt defteri sistemi oluşturmuştur (Ahmed Cavid, 2004: 40). Kabiliyetli ve güvenilir bir şahıs olması, eğitim ve bilgisi fikirlerinin itibar görmesini sağlamıştır. Sultan III. Selim'in Göksu ve İncili kasırlarına yaptığı biniş-i hümayunlarda padişahın yanında yer almıştır.

Hazine-i hassadan mevkufatçılık pâyesiyle çıkan Ahmed Cavid'e 15 Şevval 1208 (16 Mayıs 1794) tarihinde Şehremaneti tevcih edilmiştir. Bu görevi 4 Şevval 1214 (1 Mart 1800) tarihine kadar yürütmüş, aynı yılın mutat şevval atamalarında ise azledilmiştir (Ahmed Cavid, 1998: XIX.). Ahmed

Câvid 7 Cemaziyelahir 1216 (15 Ekim 1801) tarihinde Anadolu muhasebeciliği görevinde bulunmuştur. Bütün bu görevlerden sonra 1218'de (1803) vefat etmiştir (Ahmed Câvid, 2004: 40-41).

III. Selim'in isteği üzerine 1 Ramazan 1204 (15 Mayıs 1796) tarihinden başlayarak Cemaziyelahir 1205 (Şubat/Mart 1791) tarihine kadar uzanan bir tarihçe kaleme almış ve bu tarihçesinden dolayı "*Vak'anüvis-i Enderûn*" lakabıyla şöhret kazanmıştır (Ahmed Câvid, 2004: 41; Özcan, 1989: 52). Osmanzade Tâib'in *Hadikatü'l-vüzerâ*'sına Dilâver Ağazade Ömer Efendi tarafından yazılan zeyline devam olarak *Verd-i Mutarrâ* ismiyle başka bir zeyl hazırlamış ve 1217 (1802) yılında tamamlamıştır (Ahmed Câvid, 2004: 41; Babinger, 2000: 279). Ahmed Câvid 1213'te (1798) yazmaya başladığı ve 1032-1187 (1623-1774) ve 1187-1206 (1774-1791) yılları arasındaki Osmanlı-Rus ilişkilerini anlattığı iki ciltten oluşan Müntehabât'ını, III. Selim'e takdim etmiştir. Müellif eserini Kâtip Çelebi, Naimâ, Fındıklılı Mehmed Ağa, Çelebizade Âsım, Enverî, Ahmed Vâsıf, Ahmed Resmî ve Edîb gibi müverrihlerin eserlerinden ve Teşrifâtî Hasan Efendi'nin Ceride'sinden faydalanarak hazırlamıştır. Eserin son kısmı ise kendi müşahedelerine dayanmaktadır (Özcan, 1989: 52-53).

Ahmed Câvid'in eserinin ikinci cildi I. Abdülhamid'in cülusu ile başlamakta ve İngiltere ile yapılan ittifakla (23 Receb 1203/19 Nisan 1789) son bulmaktadır (Ahmed Câvid, 2004: 46). Ahmed Câvid, ikinci cildine Enverî Tarihi'nin ikinci cildindeki Osmanlı-Rus münasebetlerini eklemiştir. Bunu eserinde "*Enverî Efendi'nin Cild-i Evveli Temâm Olup Cild-i Sânisine Bed' Olundu. Sene 1187*" şeklinde belirtmektedir. "*Âmeden-i Mahzarciyân-ı Kırım*" başlığıyla Enverî'den aldığı metin son bulmuştur. Ahmed Câvid, eserinde "*Bu Mahalde Târîh-i Cild-i Sâni Enverî Efendi Temâm Olup...*" şeklinde Enverî'nin ikinci cildinden naklettiği kısmın son bulunduğunu açıkça ifade etmektedir (Ahmed Câvid, 2004: 480-506).

Ahmed Câvid, Sadullah Enverî Efendi'den aldığı başlıkların kimisinde konuyu kısaltmadan almıştır. Bu kısımlarda ise çok az değişikliğe gitmiştir. Bunun dışında metin doğrudan Enverî Tarihi'nden alınmıştır.

Enverî (v. 5^b-6^b)

Vukû'-ı İhtilâl der-Memâlik-i A'dâ-yı Hüsran-me'âl

Rusya imparatoriçesi olan Katerine [6^a] fi'l-asl Rusya İmparatoru olan zevcini imparatorlukdan hal' eyledik de imparatorluk oğlu Garanduka nâm gulâmın hakk-ı şarîhi iken "*Şabîdir.*" deyü imparatorluğunu fuzûli zabt ve kendü kendüsine Rusya imparatoriçesi olduğundan başka âyınlarine muhâlif ba'zı pâpâsların emvâl ü emlâkini cebren ahz ü kabz ve huşûşen Leh memleketine eylediği mu'âmelât-ı nâ-bercâsından tekevün eden hurûb u mukâtelâtı vesîle ederek taht-ı hükümetinde olanların niçe nüfûs ü emvâlini gasb ü itlâf eylediğine binâ'en zîr-i destinde bulunan sükkân ü ahâlî temâmca kendüsinden dil-gîr iken bu evzâ'-ı nâ-ber-câyı müte'âkib Kazak tâ'ifesinden dahî kâ'idelerine muhâlif 'asker mutâlebesi teklîfi ile katı vâfir kimesnenin tekdîrlerine

Ahmed Câvid (s. 481-482)

Vukû'-ı İhtilâl der Memâlik-i A'dâ-yı Hüsran-me'âl

Rusya imparatoriçesi olan Katerina fi'l-asl Rusya imparatoru olan zevcini imparatorlukdan hal' eyledik de imparatorluk oğlu Granduka nâm gulâmın hakk-ı sarîhi iken "*Sabîdir.*" deyü Rusya imparatorluğun fuzûli zabt ve kendü kendüsine Rusya imparatoriçesi olduğundan başka âyınlarine muhâlif ba'zı papazların emvâl ve emlâkini cebren ahz u kabz ve Leh memleketine mu'âmelât-ı nâ-bercâsından tekevün iden hurûb mukâtelâtı vesîle iderek taht-ı hükümetinde olanların niçe nüfûs emvâlini gasb eylediğine binâ'en zîr-i destinde olan ahâlî temâmca kendüsinden dil-gîr iken bu evzâ' nâ-bercâyâ müte'âkib Kazak tâ'ifesinden dahî kâ'idelerine muhâlif asker mutâlebesi teklîfi ile katı vâfir kimesnenin tekdîrlerine tasaddî ve öteden

taşaddî ve öteden berü kârları olan 'ırk taktîrinden men' ile hıdâ-yı i'tidâli tecâvüz ü ta'addî eyleyüp 'afvları mutâlebesinde olan haımânların dağı habs ü tescîn ve bunun emsâli niçe cevri-i 'adâveti beynlerinde icrâ etmeğin kendüsine âyîn etmeğin ezâsına 'adem-i tahammüllerinden nâşî tâ'ife-i Kazak 'umûmen 'ișyân ve ser-gerdeleri olan Suđanıșef nâm kimesne ile Duribenburk nâm mahalli kabza-yı tasarruflarına idhâl ve derûnunda olan âlât-ı harbiyye ve esliha-yı mütenevvi'aya dest-res olmalarıyla iktisâb-ı kuvvet eyleyüp zindân ve mahbeslerde olanları ıtlâk ve kendülerine ilhâk ederek müretteb ve gönüllüden 'askerisiniñ miqdârın kırk biñe iblâğ eyledikten sonra Kazak memleketinden Moskov etrâfına 'azîmet ve imparatoriçe tarafından rast geldikleri cenerâllerin cem'iyetlerin berbâd ü perișân ederek tuğyânların izhâr ve muhâlefetlerin âşikâr eylediler.

Mesfûr Suđanıșef'in 'ișyânı bu mertebelere vâșil olduğu haberleri imparatoriçeleri mesfûreye vardık da şu'ûri meslûb ve ol-bâbda dürlü dürlü efkâra mağlûb olmağın nâ-çâr def' ve izâlesi esbâbınıñ tađșiline ibtidâr eyleyüp bir miqdâr 'asker ile bir cenerâl ta'yîn ü irsâl ve her kim ser-mağtû'unu kendüsine getirir ise üç yüz altmış kîse akça vereceğin beyne'n-nâs i'lâm ü i'lân eyledi.

Mesfûr Suđanıșef ise fi'l-așl Petreburk'da ba'zı taraf-gîrler peydâ etmiş olmağla mersûme Katerina'nıñ imparatoriçeliği gâșben tađșil eylediğin iddi'â ve imparatoriçeliği șahîh olmaduğın da'vâ edüp imparatorluk irsen mesfûreniñ oğlu Girandûka'nıñ olmağla anâ tab'iyyeti kemâ-yenbağı izhâr ve belki imparator etmek sevdâlarında olduğun âşikâr eyleyüp ellerine girenleri kendülere hem-dâsitân etmeğe dâmen-i dermiyân olarak muhâlefet edenleri i'dâma mübâșeret ile kâdir olabildikleri ihtilâli ifâ'a mübâderet eylediler.

Tâ'ife-i mezkûreniñ velvele-endâz-ı diyâr-ı felâket-medâr-ı düşmen-i dîn olduğu haberi öteden berü taraf-ı a'dâdan isticlâb-ı havâdis hizmetinde olan Eflâk voyvodası Manolaki sene-i merkûme Muharrem'inin on sekizinci günü Ordu-yı Hümâyûn'a tahrîr ve şehri-

berü kârları olan 'ırk taktîrinden men' ile hadd-i i'tidâli tecâvüz ü ta'addî eyleyüp afvları mutâlebesinde olan hatmanlarından dağı habs u tescîn ve bunun emsâli niçe cevri u adâveti beynlerinde icrâ etmeğin bu güne ezâsına 'adem-i tahammüllerinden nâşî tâ'ife-i Kazak umûmen isyân ve ser-kerdeleri olan Suđanıșef nâm kimesne ile Durinburk nâm mahalli kabza-i tasarruflarına idhâl ve derûnında olan âlât-ı harbiyye ve esliha-yı mütenevvi'aya dest-res olmalarıyla iktisâb-ı kuvvet eyleyüp zindânlarında olanları itlâk ve kendülerine ilhâk iderek askeri kırk bine iblâğ eyledikten sonra Kazak memleketinde Moskov etrâfına azîmet ve imparatoriçe tarafından râst geldikleri cem'iyetlerini perișân iderek muhâlefetlerin âşikâr eylediler. Bu haber imparatoriçeleri mesfûreye resîde oldukda nâ-çâr izâle esbâbına teșebbüs ve bir miqdâr asker ile bir ceneral ta'yîn ve her kim ser-i maktû'ını getirür ise üç yüz altmış kese akçe va'd eyledi. Suđanıșef ise Petreburk'da ba'zı tarafgîrler peydâ etmiş olmağla mersûme Katerina'nıñ imparatoriçeliği gasben tađșil eylediğin iddi'â ve imparatoriçeliği șahîh olmadığını da'vâ idüp imparatorluk irsen mesfûrenin oğlu Grandeburka'nın olmağla anâ tab'iyyeti izhâr ve belki imparator etmek sevdâlarında Olduđun âşikâr eyleyüp ellerine girenleri kendülere hem-dâsitân etmeğe dâmen-i der-miyân olarak muhâlefet idenleri i'dâma mübâșeret ile kâdir olabildikleri ihtilâli ikâ'a mübâderet eylediler. Tâ'ife-i mezkûrenin velvele-endâz diyâr-ı felâket-medâra düşmen-i dîn olduğu haberini öteden berü taraf-ı a'dâdan isticlâb-ı havâdis hizmetinde olan Eflâk voyvodası Manolaki sene-i merkûme Muharrem'inin on sekizinci günü Ordu-yı Hümâyûn'a tahrîr ve tesyîr eyledi.

muḥarremü'l-ḥarâmîñ on sekizinci günü mu'asker-i hümâyûn tarafına tesyîr eyledi. Havâdiş-i mezkûreniñ diyâr-ı a'dâda tekevvin eylediği şevket-penâh-ı kerâmet-dest-gâh-ı imâmü'l-müslimîn 'illu'llah-i fi'arzîn ḥazretleriniñ taḥt-ı 'âlî-i baḥt-ı 'Osmânî'ye cülûs buyurdukları zemân-ı meymenet-akrâna teşâdüf etmeğle bundanşoñra [6^b] yümn ü kudüm-i sa'âdet-lüzûm-ı şâhâneleriyle dâ'imâ bilâd-ı islâm âbâdân ü ma'mûr ve memâlik-i düşmen-i dalâlet-nişân ḥöd-be-ḥöd fesâd ü ihtilâle mağmûr olmasına fâl-i bi'l-ḥayr ittiḥâz olunup 'asâkir-i İslâm'ı tedmîr-i a'dâya iğrâ için ol-ḥâdişeniñ keyfiyet vukû'u daḥi etrâf ü enhâya taḥrîr olunmuşdur. Ol-bâbda Rusya imparatoriçesi tarafından mesfûr Suğanişef'in izâle vü i'dâmı bâbında etrâfa taḥrîr olunan niyâz-nâmeniñ tercemesi daḥi manzûr-ı muḥarrir-ḥaḳîr olmuşdur.

Ahmed Câvid, Enverî Târihi'nden kendi eserine konuları naklederken bazen kısaltma ve sadeleştirme yoluna gitmiştir.

Enverî (v. 6^b-7^a)

İhrâc-ı Tûğ be-Pâyine-i Nerd-bân

Eyyâm-ı bahârîñ nişfindan ziyâdesi mürûr ve ordu-yı hümâyûnuñ meştâdan şahrâya nakl edeceği zemânlar duḥûl eyleyüp muḳaddemâ maḥallinde tafşil olunduğu üzre nev-rûz-ı firûzda mu'asker-i hümâyûnda işbât-ı vücûd eylemek şartıyla tertîb olunup vürûdu muntazır olan şinûf-ı 'asâkiriñ bu vakte dek 'öşrü gelmediğinden başka bundanşoñra daḥi zemân-ı yesîrde zuhûr eylemeyecekleri nümâyân olmağın ol-maḳûle vakt-ı mev'ûdundan pes-mânde olanlarıñ bir gün evvel gelmelerine ve mevcûd olanlarıñ [7^a] levâzım-ı ceng ü ḥarbden noḳşânları var ise "Tekmîl eylemelerine vesîle olur." mülâḥazasıyla tûğ-ı âşafiniñ bir gün evvel ihrâcî münâsib görülmeğın şehir-i şaferü'l-ḥayriñ yigirmi ikinci sebt günü 'umûmen ocaḳlar ağaları da'vet ve te'yîd-i dîn-i mübîn ve te'bîd-i pâd-şâh-ı rûy-i zemîn ḥazretleri da'vâtı merfû'-ı mu'riş-i icâbet kılındığı 'akabinde ötedenberü olageldiği tertîb ile ḥâzır-ı bi'l-meclîs olan ocaḳ ağaları tûğ-ı âşafiyi maḥallinden ihrâc ve mâbeyn-i nerd-bâna naşb eyleyüp tekrâr du'â ederek herkes yerlü yerine 'avdet eylediler.

Ahmed Câvid (s. 482)

İhrâc-ı Tuğ be-Pâyine-i Nerdibân

Sene-i merkûme mâh-ı Saferü'l-hayrı'nın yirmi ikinci Sebt günü tuğ-ı âşafiyi mahallinden ihrâc nerdibâna nasb olundu.

Ahmed Câvid, Enverî Târîhi'nden eserine kimi başlıkları birleştirerek eklemiştir.

Enverî (v. 26^b-27^a)

'Azîmet-i Ordu-yı Hümâyûn ez-Edirne be-Cânib-i Âsitâne-i Sa'âdet

Mu'asker-i hümâyûnuñ maħmiye-i Edirne'de ikâmet eylediği esnâda ihrâcî zıkr olunan bir kıst mevâcibiñ tevzî-i hitâmında mevkib-i hümâyûnuñ daħi Âsitâne-i Sa'âdet'e 'azîmet eylesine irâde-i seniyye-i ħazret-i cihân-dârî ta'alluk etmiş olmağla bir gün evvel harekete medâr olsun için zıkr olunduğu üzre mâh-ı mezbûruñ on dördüncü bâzâr günü mevâcib ihrâc olunup on yedinci yevm-i erba'âda piyâde ocakları maħrûse-i Edirne'den hareket ve ertesi ħamîs günü mu'asker-i hümâyûn daħi rihlet eyleyüp tayy-i merâhil ederek Âsitâne-i Sa'âdet-âşiyâne cânibine 'azîmet eylediler. Ammâ mevâcib ihrâcî[ndan] bir iki gün muqaddem vâki' olup tevzî' ħuşûşunda daħi 'acele olunarak tevzî' olduğundan rikâb-ı hümâyûn cânibinden taşmîm olduğuy eyyâmdan birkaç gün muqaddem mevkib-i hümâyûnuñ Âsitâne-i Sa'âdet'e duħûlü bedîdâr ve ol-bâbda livâ-yı şerîfiñ tevķîr ü ihtirâmı ħuşûşunda tertîb ve icrâ olunacak rûsûma ri'âyet olunmayacağı âşkâr olmağın mu'asker-i hümâyûnuñ bir gün Ķarışdıran ve üç gün miqdarı Silivri kaşabasında ikâmet eyleyüp ba'dehu Âsitâne-i Sa'âdet'e 'azîmet eylesine fermân olundu.

Zıkr-i Duħûl-ı Ordu-yı Hümâyûn be-Âsitâne-i Sa'âdet

Şehr-i recebû'l-mürecebiñ ħurresi ve ağustosun yigirmi sekizinci ħamîs günü livâ-yı şerîf-i sa'âdet-redîf ile mevkib-i hümâyûnuñ Âsitâne-i Devlet-âşiyâneye duħûlü taħaķķuk etmeğle istikbâl-i livâ-yı cenâb-ı seyyidü'l-ümem ile mażhar-ı şefâ'at-i ħazret-i nebiyy-i muħterem olmak niyyet-i ħâlîşesiyle teşrifât-ı hümâyûn defterlerinde muħarrer ü mestûr olduğuy vechile serdâr-ı ekrem ħazretlerine maħşûş dârât ü esbâb sefer aħşâmı ilerü gönderildiktensoñra şadr-ı a'zam ħazretleri bir gün muqaddem Çekmece-i Şağîr'de mansûb-ı ordugâha sâye-endâz-ı iclâl olup [27^a] ol-gece otâķ-ı felek-tumtûrâķlarında ikâmet eylediktensoñra ferdâsı ħamîs günü şalât-ı şubħu İncirlü nâm maħallde edâ eylemek üzre debdebe-i tâmm ile yurt yerinden süvâr ve İncirli cânibine

Ahmed Câvid (s. 492)

Azîmet-i Ordu-yı Hümâyûn ez-Edirne be-Cânib-i Âstâne-i Sâ'âdet ve Duħûli

Mevkib-i hümâyûnun Âstâne-i Sa'âdet'e azîmeti husûsuna irâde-i seniyye-i cihân-dârî ta'alluk etmiş olmağla mâh-ı mezbûrun on dördüncü günü Edirne'den hareket ve Âstâne-i devlet-âşiyân cânibine azîmet ve bir gün Ķarışdıran ve üç gün kasabasında ikâmet ve şehr-i Recebû'l-ferdi'in ħurresi ve Ağustos'un yirmi sekizinci Cum'a günü livâ-yı şerîf ile mevkib-i hümâyûn Âstâne-i devlet-âşiyâneye dâħiş oldu.

sevķ-i semend-i reh-vâr eyleyüp maħall-i mezkûrda Âsitâne-i Sa'âdet'den ĥurûc ve livâ-yı ŧerif istikbâli ile çeŧm-i ber-râh olan ŧeyĥü'l-islâm efendi ve nakıbü'l-eŧrâf vesâ'ir ŧüdüür-ı 'izâm ve mevâlî-i fiĥâm ve müderrisîn-i kirâmla ŧalavat-ı ŧubĥu ba'de'l-edâ cânib-i pâd-ŧâh-ı kâm-kârdan ŧeref-baĥŧây-ı ŧüdüür olan da'vet-i ĥaĥı-ı ĥümâyûnu mücibince taraf-ı zillu'llaheden 'inâyet buyurulan esb-i ĥoŧ-refĥâra rükûb ve bermu'tad-ı kâdîm tertîb olunan alây-ı cihân-peymâ ile Davûd Paŧa ŧahrâsı cânibine toĥru kudûma ŧürü' buyurduklarında ol-vakte dek ŧehr-yâr-ı enâm مَدَّ اللهُ ظِلَالِ دَوْلَتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامِ ĥâzretleri daĥi Davud Paŧa sarâyında esb-i dilkeŧ-ĥırâm-ı ŧâhâneilerine süvâr [ve] 'ale's-seĥer 'ilm-i sa'âdet-tev'em-i cenâb seyyidü'l-keveneini istikbâl ile iĥrâz-ı meŧûbât etmeĝe ibtidâr buyurmuŧ olmalarıyla ĥilâl-i râhda rüsûmât-ı mer'iyeye-i dîrîne-i ĥüsrevâneye etemm vechile ri'âyet olunarak ŧehen-ŧâh-ı rûy-i zemîn ĥâzretleri livâ-yı ŧerifi istiŧĥâb ve ĥaŧmet-i mülûkâneleriyle ŧahrâ-yı Davûd Paŧa'da mansûb-ı ordu-yı ĥümâyûnları cânibine iyâb buyurdılar.

Pes pâd-ŧâh-ı 'âlem ĥâzretleri yurd-ı mezkûrda vâkı' Sarây-ı 'Âmire'de bir miĥdâr tevaĥķuf ü istirâĥat buyurdukları 'aķabinde rikâb-ı ĥümâyûnların maķarr-ı ĥilâfetleri cânibine taĥrîk buyurup maħall-i mezkûrda ĝurisne-ĝân-ı ĥân-ı iltifât olan bende-ĝân-ı ŧadâkat-'unvâna cânib-i ŧaĥnat-ı deryânevâlden keŧide kılınan it'am-ı ĥoŧ-ĝüvâr tenâvül olunduĝdan ŧoñra ŧeyĥü'l-islâm efendi ile ŧadr-ı a'zam ĥâzretleri daĥi tertîb olunan âlây-ı zemîn-fersâyla Davûd Paŧa ŧahrâsından ĥareket ve yemîn ü yesârda selâm-baĥŧ ü 'aĥâyâ-pâŧ olarak livâ-yı ŧerif-i fevz-redîfi yed-i mü'eyyed-i mülûkâneye teslîm ile kemâl-i ĥızmet eyleyüp mazĥar-ı nevâziŧ ü taltîf-i pâd-ŧâh-ı cihân olduĝları ĥâlde maķarr-ı vekâlet-kübrâlarına ric'at buyurdular.

Ahmed Câvid, Enverî Târihi'nde eserine “ *Vuķû'-ı Meŧveret ve Me'mâriyyet-i Aĝa Paŧa be-Cânib-i Ĥırsova*”, “ *Vuķû'-ı Meŧveret ve Taĥaĥķuķ-ı 'Azîmet-i Murahĥaŧân*”, “ *'Azîmet-i Murahĥaŧân-ı Saĥnat-ı Seniyye*”, “ *Ĥareket-i Donanmâ-yı Ĥümâyûn ez-Tersâne-i 'Âmire*”, “ *'Âmeden İlçi-i Rusya be-Bâb-ı Âsafî ve Ruĥsâyî-i O be-'Atebe-i 'Ulyâ-yı Cihân-dârî ve Reften-i İlçi-i 'Aûk-ŧân*” baŧlıklarını dâhil etmemiŧtir. (*Târîh-i Enverî* 67: v. 7^a-8^a; 18^b-19^b; 100^a-100^b; 153^b)

Ahmed Câvid'in Sadullah Enverî'den eserine naklettiĝi diĝer bölümler aŧaĝdaki tabloda ĝösterilmiŧtir.

Tablo 2. Ahmed Cavid'in Enverî Tarihi'nden Eserine Eklediği Diğer Konu Başlıkları

Enverî	Varak	Ahmed Cavid	Sayfa
Sûret-1 Hatt-1 Hümâyûn	2 ^b -3 ^a	Sûret-1 Hatt-1 Hümâyûn	480-481
Vukû'-1 Meşveret ve Me'mûriyyet-i Ağa Paşa be-Cânib-i Hırsova	7 ^a -8 ^a	--	--
Vukû'-1 Tezelzül der-Ordu-yı Hırsova ve 'Avdet-i Ba'zı ez-'Asâkir-i İslâm be-Mevkib-i Hümâyûn	10 ^b -12 ^a	Vukû'-1 Tezelzül der-Ordu-yı Hırsova ve Avdet-i Ba'zı ez-Asâkir-i İslâm be-Mevkebi Hümâyûn	483
Vürûd-1 Haber-i Zuhûr-1 Düşmen ez-Cânib-i Kaşaba-yı Yeñibâzâr ve Vukû'-1 Meşveret	12 ^a -12 ^b	Vürûd-1 Haber-i Zuhûr-1 Düşmen ez-Cânib-i Kasaba-yı Yeni pazar Ve Vukû'-1 Meşveret	484
Hudûs-1 İhtilâl der-Ordu-yı Hümâyûn ve Reften Re'îsü'l-küttâb el-Hâcc 'Abdürrezzâk Efendi be-Âsitâne-i Sa'âdet	13 ^a -14 ^a	Hudûs-1 İhtilâl der-Ordu-yı Hümâyûn der-Fiten-i Reîsülküttâb el-Hâcc Abdürrezzâk Efendi be-Âstâne	485
Hareket-i Serdâr-1 Ekrem bâ-Livâ-yı Nebiyy-i Muhterem be-Köprübaşı ve İndifâ'-yî Gâ'ile-i Fitne vü Şûr	14 ^a	Hareket-i Serdâr-1 Ekrem bâ-Livâ-yı Nebiyy-i Muhterem be-Köprübaşı ve İndifâ'-yî Gâ'ile-i Fitne	486
Vukû'-1 Muhârebe bâ-Düşmen-i Dîn der-Civâr-1 Şumnu ve Hudûs-1 Tezelzül der-Miyân-1 'Asâkir-i İslâm	14 ^b -15 ^b	Vukû'-1 Muhârebe bâ-Düşmen-i Dîn der-Civâr-1 Şumnu Ve Hudûs-1 Tezelzül der-Miyân-1 Asâkir-i İslâm	486-487
Zîkr-i Duhûl-1 Serdâr-1 Ekrem bâ-Livâ-yı Nebiyy-i Muhterem be-Kaşaba-yı Şumnu ve Vukû'-1 Meşveret ve Vezâret-dâden be-Mîr-i Mîrân Çerkes Hasan Paşa	16 ^a -16 ^b	Duhûl-1 Serdâr be-Kasaba-yı Şumnu ve Vukû'-1 Meşveret ve Vezâret dâden-i Çerkes Hasan Paşa	487
Hurûc-1 Serdâr-1 Ekrem be-Hıyâm-gâh ve Zîkr-i Keyfiyyet-i Muhâşara	16 ^b -17 ^a	Hurûc-1 Serdâr-1 Ekrem be-Hıyâm-gâh ve Zîkr-i Keyfiyyet-i Muhâşara	487
Reften Sefîr-i Feldmareşal bâ-Cevâb-1 Mektûb-1 Mareşal	17 ^b -18 ^a	Reften-i Sefîr-i Feld Mareşal be-Cevâb-1 Mektûb-1 Mareşal	488
Âmeden Sefîr-i A'dâ bâ-Çukâdâr-1 Şadr-1 A'zamî ve Vukû'-1 Meşveret ve Ta'yîn-i Murahhasân-1 Devlet	18 ^a -18 ^b	Âmeden-i Sefîr-i A'dâ bâ-Çukâdâr-1 Serdâr-1 Ekremî ve Vukû'-1 Meşveret ve Ta'yîn-i Murahhasân-1 Devlet	488
Vukû'-1 Meşveret ve Tahakkük-1 'Azîmet-i Murahhasân	18 ^b -19 ^b	--	--
'Azîmet-i Murahhasân-1 Saltanat-1 Seniyye	19 ^b	--	--
Reften Kâtib-i Yeniçeriyân-1 Dergâh-1 'Âlî el-Hâcc Muştafâ Efendi be-Rikâb-1 Müstetâb	19 ^b -21 ^a	Reften-i Kâtib-i Yeniçeriyân-1 Dergâh-1 Âlî el-Hâcc Mustafa Efendi be-Rikâb-1 Müstetâb	488-489
Vukû'-1 Muhârebe der-Rûz-1 Bâzâr	21 ^a	Vukû'-1 Muhârebe der-Rûz-1 Pazar	489
Muhârebe-i Rûz-1 İsneyn	21 ^a -21 ^b	Muhârebe-i Rûz-1 İsneyn	489
İcmâl-i Mükâleme-i Murahhasân-1 Devlet-i 'Aliyye ve Zîkr-i	21 ^b -23 ^a	İcmâl-i Mükâleme-i Murahhasân-1 Devlet-i Aliyye ve	490-491

Vukû'-ı İn'ikâd-ı Müşâlaha		Zikr-i Vukû'-ı İn'ikâd-ı Müşâlaha	
Vürûd-ı Hatt-ı Hümâyûn-ı Mu'lin be-Cevâz-ı 'Akd-ı Müşâlaha	23 ^a	Vürûd-ı Hatt-ı Hümâyûn-ı be-Cevâz-ı Akd-ı Musâlaha	491
Naşb-ı Muhâfaza be-Kaşaba-yı Şumnu ve İ'lân ve Hareket-i Ordu-yı Hümâyûn be-Cânib-i Edirne	23 ^b	Nasb-ı Muhâfız be-Kasaba-yı Şumnu ve İ'lân-ı Hareket-i Ordu-yı Hümâyûn be-Cânib-i Edirne	491
Vürûd-ı Taşdık-nâme-i Mareşal	23 ^b -24 ^a	Vürûd-ı Tasdik-nâme-i Mareşal	491
'Azîmet-i Ordu-yı Hümâyûn be-Cânib-i Edirne	24 ^a -24 ^b	Azîmet-i Ordu-yı Hümâyûn	492
Vefât-ı Serdâr-ı Ekrem	24 ^b -25 ^b	Vefât-ı Serdâr-ı Ekrem Muhsizâde Mehmed Paşa	492
'Azîmet-i Ordu-yı Hümâyûn ez-Edirne be-Cânib-i Âsîâne-i Sa'âdet	26 ^b -27 ^a	Azîmet-i Ordu-yı Hümâyûn ez-Edirne be-Cânib-i Astâne-i Sa'âdet ve Duhûli	492
Zikr-i Duhûl-ı Ordu-yı Hümâyûn be-Âsîâne-i Sa'âdet			
Vürûd-ı Kâşidân-ı Tâtâr ve Sukût-ı Ba'zı Şurût ez-Şerâ'it-i Müşâlaha ve İstîbdâl-i Taşdık-nâme-i Devleteyn	30 ^a -31 ^a	Vürûd-ı Fâsidân-ı Tâtâr ve Sukût-ı Ba'zı Şurût ez-Şerâyit-i Musâlaha ve İstîbdâl-i Tasdik-nâme-i Devleteyn	492-493
Reften 'Abdülkerîm Paşa bâ-Sefâret ve Pâye-i Rûmeli be-Cânib-i Rusya	31 ^a -32 ^a	Reften-i 'Abdülkerîm Paşa bâ-Sefâret ve Pâye-i Rûmeli be-Cânib-i Rusya	493
Âmeden Hân-ı Kırım Şâhib-girây Hân ez-Kırım	36 ^b -37 ^a	Âmeden-i Hân-ı Kırım Sâhib Girây Hân ez-Kırım	493
Âmeden Kâşidân-ı Tâtâr bâ-Muhzır-ı Zârâ'et-eşeri der-Def'a-yı Sâniye	41 ^a -42 ^b	Âmeden-i Kâşidân-ı Tâtâr der-Def'a-yı Sâniye	494
Âmeden Elçi-i Moskov	45 ^a -45 ^b	Âmeden-i Elçi-i Moskov	494
Âmeden Elçi-i Moskov be-Sarây-ı Âsafî	53 ^a	Âmeden-i Elçi-i Moskov be-Sarây-ı Âsafî	494
Neşr-i Takrîr be-Elçiyân-ı Düvel-i Naşârâ	92 ^b	Bin Yüz Doksan İki Senesi Vekâyi'indendir	494-495
Hurûc-ı Selim-girây ez-Kırım	94 ^b -95 ^a	Hurûc-ı Selim Girây ez-Kırım	495-496
Vukû'-ı Meşveret der-Huzûr-ı Âsafî	96 ^b -97 ^b	Vukû'-ı Meşveret Madde-i Kırım	496-497
Hareket-i Donanmâ-yı Hümâyûn ez-Tersâne-i 'Âmire	100 ^a -100 ^b	--	--
Murahhas-şoden Ser-'asker-i Kırım el-Hâcc 'Ali Paşa ve Kapudân-ı Deryâ Gâzi Hasan Paşa	101 ^a -101 ^b	Murahhas Şoden-i Ser-asker-i Kırım el-Hâcc Ali Paşa ve Kapudan-ı Deryâ Gâzi Hasan Paşa	497
Hareket-i 'Asker-i Kırım ve Kapudân-ı Deryâ Gâzi Hasan Paşa ez-Samsun be-Cânib-i Taman	103 ^b	Hareket-i Kapudan-ı Deryâ Gâzi Hasan Paşa ez-Samsun be-Cânib-i Taman	497
Vuşûl-i Donanmâ-yı Hümâyûn be-Cânib-i Kırım ve Ric'at-ışân be-Tersâne-i 'Âmire	107 ^b -108 ^b	Vuşûl-i Donanmâ-yı Hümâyûn be-Cânib-i Kırım ve Ric'at İşân be-Tersâne-i Âmire	497-499
Zikr-i Tenkîh-i Ba'zı ez-Mevâdd-	110 ^b -111 ^b	Zikr-i Tenkîh-i Ba'zı ez-	499-501

1 'Ahd ve Te'kîd-i Müşâlahâ bâ-Rusya		Mevâdd-ı Ahid-nâme ve Te'kîd-i Musâlahâ bâ-Rusya	
Zîkr-i Mübâdele-i Taşdîk-nâme bâ-Tâ'ife-i Rusya	113 ^a -113 ^b	Zîkr-i Mübâdele-i Tasdîk-nâme bâ-Tâ'ife-i Rusya	501-502
Zîkr-i Âmeden Sefîrân-ı Hân-ı Kırım	117 ^a	Zîkr-i Âmeden-i Sefîrân-ı Hân-ı Kırım	502
Me'mûriyet-i Ser-çavuşân-ı Dîvân-ı Hümâyûn be-Cânib-i Kırım ve Çavuşbaşı-şoden Emîn-i Darb-hâne-i 'Âmire Ahmed Nazîf Efendi	117 ^b	Me'mûriyet-i ser-Çavuşân-ı Dîvân be-Cânib-i Kırım	502
Zîkr Nizâm-ı Mâdde bâ-Tâ'ife-i Rusya	123 ^a -124 ^a	Zîkr-i Nizâm-ı Mâdde bâ-Tâ'ife-i Rusya	502-503
Zîkr-i Mükâleme-i Re'îsü'l-küttâb Efendi bâ-Elçi-i Rusya Ve Tenkîh-i Mâdde-i Naşb-ı Kõnsolos ez-Tetimme-i Mevâdd-ı Ticâret	135 ^a -136 ^a	Zîkr-i Mükâleme-i Reîsülküttâb Efendi be-Elçi-i Rusya Ve Tenkîh-i Mâdde Kõnsolos ez-Tetimme-i Mevâdd-ı Ticâret	503-505
Vürûd-ı Elçi-i Rusya ez-Cânib-i Bahr-i Siyâh	152 ^a -152 ^b	Vürûd-ı Elçi-i Rusya ez-Cânib-i Bahr-i Siyâh	505
Âmeden Elçi-i Rusya be-Bâb-ı Âşafî ve Ruhsâyî-i O be-'Atebe-i 'Ulyâ-yı Cihân-dârî ve Reften İlçi-i 'Atîk-işân	153 ^b	--	--
Âmeden Mahzarçıyân-ı Kırım be-Bâb-ı Âşafî ve Vuķû'-ı Bâzû	163 ^b	Âmeden-i Mahzarçıyân-ı Kırım	506

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı kuruluşuna nazaran geç bir tarihte başlamışsa da devletin büyümesine paralel olarak gelişmiş ve zaman içerisinde tarih yazıcılığının her türünde eserler verilmiştir. XV. yüzyılda ise yarı resmî tarih yazıcılığı olarak ifade edilen *şehnamecilik* oluşturulmuştur. XVII. yüzyılın sonlarına doğru şehnamecilik yerine yavaş yavaş vekâyi'nüvisliğe bırakmaya başlamıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde Divanühümâyûn'a bağlı kalemlerden vekâyi'nüvisliğin ihdası ile tarih yazıcılığı resmîleşmiştir. Vekâyi'nüvisliğin oluşturulmasının ardından özel tarihçe ve monografilerin varlığı da devam etmiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru vekâyi'nüvis olarak görev yapan kişilerden biri Sadullah Enverî Efendi'dir. Sultan III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde fasılalarla beş kez vekâyi'nüvislik yapan Enverî Efendi, bu hizmeti mukabilinde yedi cüz ve üç ciltten oluşan "*Enverî Tarihi*" isimli eserini meydana getirmiştir.

XIX. yüzyılda özel tarihçe kaleme alanlardan biri Ahmed Câvid Efendi'dir. Kendisi XVII. yüzyıldan kendi dönemine kadar Osmanlı-Rus münasebetleri içeren Müntehabât'ını kaleme alırken Kâtip Çelebi'den itibaren vekâyi'nameleri kaynak olarak kullanmıştır. Kullandığı vekâyi'nameler arasında Enverî Tarihi de yer almaktadır. Eserin son kısmına ait bilgiler ise kendisine aittir.

Ahmed Câvid Efendi, eserinde Enverî Tarihi'ni kaynak olarak kullandığını açıkça ifade etmektedir. Enverî Tarihi'ndeki birçok bilgiyi doğrudan eserine dâhil etmiştir. Ayrıca kimi uzun konuları kısaltarak verdiği görülmektedir. Bazen de Enverî Tarihi'ndeki birbirine bağlı iki konu başlığını tek başlık altında ve kısaltarak almıştır. Ancak Enverî Tarihi'nden eserine kısaltarak ve mealen aldığı konuların içeriğini tam anlamıyla yansıttığını söylemek güçtür.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hatt-ı Hümayun

209/11187, 178/7870

Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemî

1596.

1. Yazma Eserler

Sadullah Enverî, *Enverî Târîhi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, Mensur, Nr. 2437.

Sadullah Enverî, *Enverî Târîhi*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Mensur, Nr. 67/1.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Hidiv Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, Mensur, Nr. 57106.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Hidiv Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, Mensur, Nr. 56990.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Hidiv Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, Mensur, Nr. 56992.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Hidiv Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, Mensur, Nr. 56992

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Hidiv Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, Mensur, Nr. 59510.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Hidiv Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, Mensur, Nr. 55771.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Mensur, No.67.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Österreichische, Nationalbibliothek, Mensur, Nr. H.O. 105.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Bölümü, Mensur, Nr. 590.

Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Kitaplığı, Mensur, B234.

2. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Adaloğlu, Hasan Hüseyin, (1999), “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği”, Güler Eren (Ed.), Osmanlı, Ankara, VIII, s. 288.

Afyoncu, Erhan, (2000), “Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları-I”, *Belgeler*, Cilt: 20, Sayı: 24, s. 77-155.

_____, (2003), “Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (TALİD), Cilt: 1, Sayı: 2, İstanbul, s. 101-102.

_____, (2009), *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Ahmed Câvid, (1998), *Hadîka-i Vekâyi'*, Haz. Adnan Baycar, TTK., Ankara.

_____, (2004), *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi –Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı-*, Haz. Adnan Baycar, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Ahmed Vâsîf Efendi, (2014), *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)*, TTK., Ankara.

_____, (1994), *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ilü'l-Ahbâr*, Yay. Haz. Prof. Dr. Mücteba İlgürel, TTK., Ankara.

Aksoy, Hasan, (1995), "Fetihnâme", *DİA.*, İstanbul, XII, s. 470-472.

Aktepe, Münir, (1963), "Enverî", *İA*, C. 4, Ankara, s. 281-283.

Anhegger, Robert, (1949), "Fatih Devrinde Yazılmış Farsça Manzum Bir Eser Mu'âli'nin Hünkârname'si", *İÜFTD.*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 144-166.

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), (2000), Haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], (2015), Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, (1992), Neşr. F. Giese, Haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Âşık Paşaoğlu Tarihi, (1992), Haz. Atsız, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Babinger, Franz, (2000), *Osmanlı Tarih Yazarları Ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Banarlı, Nihad Sami, (1939), "Amedi ve Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman", *Türkiyat Mecmuası*, 6, İstanbul, s. 49-176.

Başar, Fahmeddin, (2009), "Üsküdar'da Medfun Tarihçiler", *Üsküdar Sempozyumu IV*, İstanbul, 6-9 Kasım 2008. (Üsküdar Sempozyumu IV Bildirileri, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, s. 249-275)

Bayram, Ü. Filiz, (2014), *Enverî Târîhi (Metin ve Tahlil)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Çalışkan, Muharrem Saffet, (2000), *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullah Efendi Ve Tarihi'nin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2015), *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Erkan, Mustafa, (1996), "Gazavatnâme", *DİA.*, İstanbul, XIII, s. 439-440.

Gazavât-ı Sultân Murâd bin Mehemed Hân-İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavatnâme, (1989), Yay. Haz. Halil Inalcik-Mevlûd Oğuz, TTK., Ankara.

George Pachymeres, (2009), *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), İlgürel Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

İlgürel, Mücteba, (1995), "Enverî, Sadullah", *DİA.*, C. 11, İstanbul, s. 268-270.

İpşirli, Mehmet, (1999), "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı*, Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, VIII, s. 247-256.

Kayaalp, İsa, (2002), "Kıvâmî", *DİA.*, İstanbul, XXV, s. 507.

Köprülü, M. Fuad, (1978), "Ahmedî", *İA.*, İstanbul, I, s. 216-221

Köse, Osman, (2006), *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, TTK., Ankara.

- Kut, Günay**, (1989), “Ahmedî”, *DİA.*, İstanbul, II, s. 165-167.
- Levend, Ağâh Sırrı**, (2000), *Ğazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Ğazavât-nâmesi*, TTK., Ankara.
- Kütükoğlu, Bekir**, (1994), *Vekâyi'nüvis-Makaleler-*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Cemâleddin**, (2003), *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyîne-i Zurefâ-*, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Managé, V. L.**, (1963), “The Menâqib Of Yakhshi Faqih”, *Bulletin Of The School Of Oriental and African Studies*, 26 (1), 50-54.
- _____, (1978), “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı”, (Çev. Salih Özbaran), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9, İstanbul, s. 227-240.
- _____, (1982), “Sultan II. Murad'ın Yıllıkları”, (Çev. Salih Özbaran), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı)*, 33, İstanbul, s. 79-98
- Necib Asım**, (1329), “Osmanlı Tarihüvisleri ve Müverrihleri”, *Tarih-i Osmanî Encümen-i Mecmuası*, Cilt: 1 Sayı: 7, s. 425-428.
- Özcan, Abdulkadir**, (2012), “Enverî, Sâdullah”, Yrd. Doç. Dr. Âlim Kahraman (Ed.), *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, s. 155.
- _____, (1989), “Ahmed Câvid”, *DİA.*, C. 2, İstanbul, s. 52-53.
- _____, (2013), “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM. İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 2013, s. 271-293.
- _____, (2006), “Osmanlı Tarih Edebiyatında Türlerle Genel Bir Bakış”, (Compiled By Mustafa Kaçar-Zeynep Durukal), *Essays In Honour Of Ekmeleddin İhsanoğlu*, I, İstanbul, s. 129-152.
- _____, (2011), “Tevârih-i Âl-i Osmân”, *DİA.*, İstanbul, XL, s. 579-581.
- _____, (2003), “Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İstanbul'un Fethi'nin 550. Yılı Özel Sayısı)*, 14, Kayseri, s. 55-62.
- _____, (2013), “II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri”, *FSM. İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2, İstanbul, s. 141-153.
- _____, (2006) “Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, Zeynep Ertuğ Tarım (Ed.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 113-154.
- Öztürk, Necdet**, (2015), *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri-Ahmedî'den Ahmed Refk'e-*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- _____, (1999), “Osmanlılar'da Tarih Yazıcılığı Üzerine”, Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, VIII, s. 257-261.
- Severcan, Şerafettin**, (1999), “Süleymannâmeler”, *Osmanlı*, Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara VIII, s. 301-319.
- Şahin, Haşim**, (2013), “Yahşi Fakih”, *DİA.*, İstanbul, XLIII, 180-182.
- Şentürk, Nazif**, (2008), *Babiâli Vakânüvisleri-İlk Resmi Tarihçiler-*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî**, (2014), *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım-Mesâlikü'l-Ebsâr-*, (Çev. D. Ahsem Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.

Tansel, Selahattin, (1950), “1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 4, s. 475-536.

_____, (1946), “Osmanlı-Leh Münasebetleri (1764-1768)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, Ankara, s. 69-84.

Tekindağ, M. C. Şhabeddin, (1970), “Selim-nameler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul, s. 197-230.

Tukin, Cemal, (1977), “Küçük Kaynarca”, *İA.*, Cilt: 4, İstanbul, s. 1064-1071.

Turan, Osman, (1977), *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, TTK., Ankara.

Vak'anüvis Halil Nuri Bey, (2015), *Nûrî Tarihi*, Haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK., Ankara.

Woodhead, Cristihen, (2010), “Şehnâmecî”, *DİA.*, İstanbul, XXXVIII, s. 456.

Yazıcızâde 'Alî, (2014), *Selçuk-nâme-İndeksli Tıpkıbasım-*, Haz. Abdullah Bakır, TTK., Ankara.